

Brussel in Congo

AUTEUR Kristien Geenen

FOTOGRAFIE Kristien Geenen

De inwoners van Butembo gaven hun stad een wel heel bijzondere bijnaam: "Bruxelles au Congo." Een vreemde keuze, want op het eerste zicht hebben beide steden niets met elkaar gemeen. Terwijl Brussel een bruisende stad is, lijkt Butembo een ingeslapen dorpje.

Handelsbastion in een woelige regio

Butembo ligt in het oosten van de Democratische Republiek Congo, in de woelige en door oorlog geteisterde provincie Noord-Kivu. De Société Minière des Grands Lacs, een Belgisch mijnbedrijf, plantte eind jaren '20 haar hoofdkwartier op de moerassige plek waaruit de stad zou ontkiemen. Al snel meldden dorpingen zich aan bij het mijnbedrijf, op zoek naar werk en naar een beter bestaan; om te ontkomen aan de werkdruk die de Belgische koloniale overheid de rurale bevolking oplegde. Deze immigranten kwamen terecht in de 'cité'. Deze wijk voor Afrikaanse bewoners had een rastervormig stratenplan en werd al snel Bruxelles gedoopt, of Busulele in de lokale taal. Decennialang bleef Butembo een toevluchtsoord, in het bijzonder tijdens de turbulente oorlogsjaren rond de eeuwwisseling toen ze de reputatie had een veilig baken te zijn. Het dorpje met de drassige ondergrond groeide uit tot een heuse stad. Inwijkelingen behoren overwegend tot de Nande etnische groep. Vandaag gaan bewoners er prat op dat Butembo een onvervalste Nande-stad is. Maar liefst 700 000 'Bubolais', zoals men de inwoners noemt, telt de stad inmiddels. Door de onophoudelijke toestroom van migranten deinde de stad steeds verder uit over het glooiende landschap.

Met een vruchtbare grond en een bodem vol schatten ging de stad een veelbelovende toekomst tegemoet. Anno 2010 genieten de Nande-handelaars uit Butembo een stevige reputatie, met commerciële connecties die reiken tot Dubai, Jakarta en Guangzhou. De handelslui verrijken zich door de landbouwproducten die ze uitvoeren systematisch met mineralen te verzwaren. Duister zakgeld waarmee ze

in het buitenland koopwaar inslaan die ze nadien importeren. Door de gunstige ligging van de stad, op een boogscheut van de Oegandese grens, gebeurt deze grootscheepse smokkel al tientallen jaren diep onder de radar van het bewind in de hoofdstad. Niet dat Kinshasa's tentakels helemaal onvoelbaar zijn, integendeel, de smokkel verloopt vlotjes dankzij de behulpzame medewerking van elementen uit de staatsmachinerie, douanebeambten bijvoorbeeld. Gesteund door deze hybride dynamiek, waarbij de lijn tussen staat en privé en tussen legaal en illegaal nogal wazig is, pieken de handelsbalansen tot ongekende hoogten. Een handvol handelaars trok gaandeweg meer macht naar zich toe, een machtspositie die ze finaal consolideerden toen ze het in 1999 met het toenmalige rebellenbestuur van de stad op een akkoordje gooiden teneinde hun handelsbetrekkingen ongehinderd voort te kunnen zetten. In ruil voor financiële steun knepen de rebellen een oogje dicht. Maar wat de vruchtbare, rijke grond ook voortbrengt, het passeert boven de hoofden van de lokale bevolking.

Wat de Bubolais wel zien, is hoe het handelsverkeer zich vertaalt in de talloze 'boutiques' die uitpuilen van potten en pannen, kerosinelampjes, draagbare telefoons, transistorradio's en namaak Vuitton-handtassen. Van heinde en verre komen kleinschalige verkopers zich in Butembo bevoorraden. De prijzen zijn onklopbaar en wie Nande is, krijgt een extra korting op de koop toe.

Hoewel ze trots zijn op het imago van hun stad als economisch zwaartepunt van de regio, is binnensmonds gemompel de Bubolais niet vreemd. Ze betreuren dat de opbrengsten van de fameuze handelstrafiek nauwelijks iets opbrengen voor het stadskader in het algemeen, en hun persoonlijke leven in het bijzonder. Stedelijke infrastructuur die naam waardig is er niet. Butembo stelt het zonder elektriciteit, zonder waterleidingnet, zonder riolering, en zonder verharde wegen. Veel leven in de brouwerij is er ook al niet. De culturele scène bloedde dood en een alomtegenwoordig onveiligheidsgevoel zet een rem op het sociale verkeer. Van een handelsstad op wereldschaal verwacht je dat ze

Butembo

bruist, maar dat doet Butembo dus niet. De grote handelaars investeren nauwelijks in het algemeen welzijn van hun medestedelingen. Meer zelfs, indien ze menen dat de stadsautoriteiten hun belangen aantasten, dan uiten ze hun ongenoegen door het zaaien van terreur. De Bubolais betalen het gelag. Ook losgeslagen individuen uit het reguliere leger, een samenraapsel van voormalige rebellen, teisteren de stadsbewoners. Tijdens ongure tijden, die weken of soms maanden aanhouden, wagen enkel doorwinterde lefgozers zich na valavond op straat. Luidop klagen doen de inwoners nauwelijks, de angst zit er diep in.

dat de stad in de steigers staat geeft hun stad de allures van een dynamische stad, een Brussel in Congo

De slaperige dynamische stad

Van deze innerlijke spanningen is niets te merken wanneer je als achteloze passant door het stadje flaneert. Door de stoffige straten lopen ambulante verkopers en schoolgaande kinderen in de pas met kuddes geiten en ganzen. Jonge meisjes zeulen met bidons water, oudjes bedelen een avondmaal bijeen. Veel valt er niet te zien in deze stad waar enkele geknapte spanningsmasten herinneren aan de beloofde elektriciteit die nooit kwam. Soms passeert een taximoto, handig voor wie in de heuvelige buitenwijken woont, of een eenzame wagen, die het rode stof doet opdwarrelen. Het verkeer in goede banen leiden is volstrekt overbodig, het gaat er rustig aan toe. De rust wordt enkel verstoord door het geklop en getimmer op een van de vele bouwerven die Butembo rijk is. Doorgaans zijn woningen opgetrokken uit takken en leem, of uit 'homemade' baksteen, en hebben ze dezelfde dieprode kleur als de onverharde wegen. Maar tussen deze tak-en-leem huisjes door, rijst hier en daar een 'building' op, bezet

met vlakke, witte tegels en soms wel vier verdiepingen hoog. Welstellende handelaars investeren in deze nieuwe panden die schitteren in de zon maar gedoemd zijn ongebruikt te blijven. Geen Bubolais kan zich deze luxueuze huurpanden veroorloven. Vaak ontwaart je niet meer dan een aanzet tot iets grootser, een gelijkvloers bijvoorbeeld dat al functioneel is, met daarbovenop een skelet waaruit je kan aflezen hoeveel etages de opdrachtgever in gedachten had. Hier en daar staan heuse afgewerkte villa's met pompeuze trappen die leiden tot een inkomhal met zuilengaanaderij, gemillimeterde grasperken opgesmukt met gebeeldhouwde zeemeerminnen, dit alles bijeengehouden door metershoge afrasteringen met puntige uiteinden. De huizen van de handelsklasse.

Dat veel panden eeuwig in aanbouw lijken, en zelfs na voltooiing leeg en mistroostig ogen, deert de Bubolais niet. Integendeel, dat de stad in de steigers staat betekent voor hen dat hun stad in beweging is, dat het een stad met toekomst is. Het geeft hun stad een zeker cachet, de allures van een dynamische stad, een Brussel in Congo. Hoewel ze betreuren dat zich slechts vage contouren van urbane infrastructuur aftekenen, koesteren ze deze uitstraling. Enkel onder elkaar morren ze over het spierballenvertoon tussen de handelaars en de stadsautoriteiten, en over het gebrek aan werken van algemeen nut, maar naar buiten toe pochen ze over hun stad. Menig inwoner, niet belemmerd door bescheidenheid, noemt Butembo 'le berceau de l'humanité', de wieg van de mensheid.

Afrikaanse stad onder de loep

Het vergt voor een Westerling behoorlijk wat mentale souplesse om een stad als Butembo met Brussel te vereenzelvigen. Voor het welslagen van deze oefening kruipt men best in de huid van de inwoners zelf. Dat beide steden weinig uiterlijke gelijkenissen hebben, is voor hen louter bijkomstig, een onbelangrijk detail dat niet ter zake doet. Hoe Brussel er precies uitziet, is hen bovendien niet helemaal duidelijk. In Butembo zijn visuele data rariteiten en is tv-kijken het privilege van

kantoor van handelsvereniging FEC in aanbouw

de zeldzame eigenaars van een generator, tv-toestel en satelliet-schotel. Ook het internet is een luxe die slechts enkelingen zich kunnen veroorloven. De prijs van een uurtje surfen in een cybercafé varieert evenredig met de prijs van de benzine die de generator slikt om de zaak draaiende te houden. De verbinding met het 'world wide web' is bovendien onbetrouwbaar en tergend traag, beelden komen slechts druppelsgewijs binnen. Neen, belangrijker dan een exacte replica, is het reproduceren van een bepaald Brussels gevoel. Inhoudelijk vullen Bubolais dit gevoel in met hun 'imaginaire', een collage waarin ze tweedehands impressies en flarden van horen-zeggen samenballen tot wat voor hen Brussel 'is'. Geïnspireerd door deze mentale collage nemen ze de juiste stijl aan, ze doen alsof. Het is een actief spel in het verbeeldingsvermogen van de inwoners om te doen alsof ze in een Brussel leven.

Overigens levert niet enkel Brussel inspiratie, maar eender welke plaats in het Westen, en in toenemende mate ook in het Oosten. Disco's in de stad dragen namen als Miami, Las Vegas en Florida. Butembo wordt ook "het Europa van Congo" genoemd, of een "ville exemplaire," een stad met een voorbeeldfunctie. Een soort eldorado waar alles mogelijk is, net zoals – naar de mening van heel wat Congolezen – in het Westen. Uit wat hun verbeelding over het Westen dicteert, distilleren Bubolais een levensstijl. Jongeren halen de neus op voor de kleren die plaatselijke 'boutiques' etaleren en die qua stijl en kwaliteit China uitademen. Ze schuimen liever de stapels tweedehands kleding af, waaruit ze met zorg een gepaste outfit kiezen. Met hun laaghangende broeken en gebreide mutsen zien ze er even hip uit als hun gelijken in Las Vegas of, nou ja, Brussel.

Ook 'alimentation Schengen' is een ontmoetingsplaats met een naam die doet wegdromen. Schengen is een geüpgraded kruidenierszaak waar je de drank die je koopt ter plekke kan consumeren. Hiervoor zijn enkele stoelen en tafels voorzien. In feite heeft de kruideniersfunctie het moeten afleggen van de barfunctie. De plaats is drukbezocht, mensen van allerlei allooi troepen er samen. Ook ik was vaste klant, ik woonde om de hoek. Toen ik op een avond naar gewoonte een sigaret wou opsteken, stapte 'barman' Mbale op me af. Roken was vanaf heden niet meer toegestaan. "Hoezo?" protesteerde ik. "Er geldt een rookverbod nu," zei Mbale gedecideerd, "net als in Brussel." Interessant aan deze

anekdote is dat ze blootlegt hoe enkel het nabootsen van een stijl van belang is. 'Alimentation Schengen' voerde het rookverbod vanuit Brussel in, maar de gezondheidsoverwegingen die aan de basis ervan liggen, bleven achter. Een kortstondig bezoek aan het smerige toilet achteraan, of een hap uit een snack van de etalagekast, veroorzaken wellicht vreemdere ziektes dan passief roken. Maar dit is niet van tel. Alles draait rond het doen alsof, het creëren van de juiste sfeer. Zoals hierboven gesuggereerd, kruipt men bij het analyseren van een Afrikaanse stad best in de huid van haar bewoners en schudt men elke neiging tot eurocentrisme af. Dit is een moeilijke opgave, die bovendien nooit volledig kan slagen: het is onmogelijk je eigen context helemaal uit te gommen. Toch is de poging ertoe een belangrijke stap in goede richting. Gooi Westerse vergelijkingsmodellen overboord om met een onbevangen blik te kunnen zien wat de inwoners zien. Lantaarnpalen, riolering, vuilnisomhaling, geasfalteerde wegen... maken op zich niet een stad tot stad, ook de denkwereld van de inwoners doet dat. Weiger de vooronderstelde rangorde van steden wereldwijd, waarbij ze allemaal zouden evolueren naar dit ene model van 'moderne' stad, een Westers model welteverstaan. Stedelijke basisinfrastructuur is iets waarnaar iedereen met recht en rede verlangt. Maar wie een Afrikaanse stad analyseert, focust best niet op wat ontbreekt, maar op wat er is. Hoe Bubolais hun stad beleven, is verre van eendimensionaal. Hoewel ze walgen van de handelaars, zijn ze trots op hun villa's. Bubolais verachten de wetteloosheid, maar juichen toe hoe een gebrek aan reglementen alle mogelijkheden open houdt. "L'espoir fait vivre". De Brusselse bijnaam dankt de stad niet alleen aan de prominente plaats die ze inneemt op vlak van wereldhandel, maar vooral aan de levensvisie van haar bewoners. Niets moet, maar alles kan. In barre tijden roeit men met de riemen die men heeft, en klampen Bubolais zich vast aan het gereputeerde imago van hun stad.

En dit imago glimt tot in de hoofdstad. Toen ik een vriendin in Kinshasa vertelde dat ik naar Butembo trok, begon ze alvast weg te dromen. "Ah, Butembo, kombo ya kitoko," zei ze, "Butembo, wat een klinkende naam...."

Sinds 2007 is Kristien Geenen (kristien.geenen@soc.kuleuven.be) als onderzoekster verbonden aan IARA, Institute for Anthropological Research in Africa (KULeuven). Ze legt momenteel de laatste hand aan een doctoraatsverhandeling over het sociale verkeer in de stad Butembo.

Literatuurselectie

Ferguson, J. (1999) *Expectations of Modernity. Myths and Meanings of Urban Life on the Zambian Copperbelt*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Pieterse, E. (2009) *Exploratory Notes on African Urbanism*, online: <http://www.uct.ac.za/downloads/uct.ac.za/calendar/AfricanUrbanismNotes.pdf>

Raeymaekers, T. (2007) *The power of protection, Governance and transborder trade on the Congo-Ugandan frontier*. Doctoraats thesis: Universiteit Gent.

Robinson, J. (2010) *Cities in a World of Cities: The Comparative Gesture*. *International Journal of Urban and Regional Research*, online: DOI:10.1111/j.1468-2427.2010.00982.x